

ТУРИЗМ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК

УДК 911.2 – 502.7.58

ТУРИЗМ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК**В. Смаль, І. Смаль**

*Ніжинський державний педагогічний
університет імені Миколи Гоголя,
вул. Кропив'янського, 2, м.Ніжин, 16600 Україна*

Проаналізовано особливості і переваги розвитку туристичної індустрії в контексті концепції сталого розвитку. Наведено приклади практичного впровадження основних положень сталого туризму в різних регіонах світу. Показано економічну і соціальну доцільність впровадження екотуристичних технологій для розвитку туристичної індустрії, збереження довкілля та підвищення екологічної культури учасників рекреаційно-туристичних процесів.

Ключові слова: сталий розвиток, сталий туризм, екологічний туризм, туристична індустрія, національний парк.

Туризм не був включений як окремих розділ у “Порядок денний на XXI століття” – програмний документ, який охоплює різноманітні аспекти сталого розвитку світового співтовариства¹. Та все ж у “Порядку денному...” була сформульована думка про те, що індустрія туризму володіє колосальним потенціалом і може вносити конструктивний вклад у сталий розвиток всіх регіонів планети [1].

Підтвердженням цьому стали факти, наведені Генеральним секретарем ООН у доповіді, присвяченій проблемам розвитку туризму і виголошеній через кілька років потому: число міжнародних туристичних поїздок досягло у 1999 році 664 млн, а сума прибутків від міжнародного туризму становила \$ 455 млрд; у 1990-х роках кількість міжнародних туристичних поїздок щорічно збільшувалася в середньому на 4,2%, а всередині країн це зростання йшло ще динамічніше. Розширювалася та урізноманітнювалася географія туристичних маршрутів. Якщо у 1950-х роках частка 15 найпопулярніших туристичних маршрутів, всі з яких знаходилися в Європі та Північній Америці, становила 97% від загального числа поїздок, то у 1999 році ця цифра зменшилася до 62% за рахунок розширення туристичного ринку Південно-Східної Азії, Центральної і Східної Європи та Латинської Америки. Найменш відвідуваною частиною світу залишається Африка, на яку припадає 2,5% загального числа туристичних поїздок [2].

¹Програма дій “Порядок денний на XXI століття”, яка була ухвалена у 1992 році конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, тлумачить сталий розвиток як такий, що задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Туризм, охоплюючи широкий спектр видів економічної діяльності, вважається найпотужнішою індустрією світу, яка за обсягами прибутків від експорту випередила такі галузі, як автомобілебудування і хімічна промисловість. Але динамічно і не завжди регульовано розвиваючись, туризм все більше віддаляється від своєї образної назви – “індустрія без труб”, наносячи серйозної шкоди природним системам та породжуючи соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні, а особливо повітряні, перевезення, готельний та ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов’язані компоненти єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення все зростаючих потреб власне туристичної сфери.

Туристи становлять 57% всієї кількості пасажирів міжнародних авіарейсів [3, с. 223]. Літаки споживають величезну кількість енергоносіїв, загострюючи проблему руйнування озонового шару та сприяючи зростанню парникового ефекту. Адже 3,5% антропогенних парникових газів продукується літаками.

Колосальним споживачем енергії та води у світовому масштабі є готельне господарство, яке розширюється з кожним роком: з 1990 по 1998 роки кількість номерів у готелях збільшилася на 25% і склала приблизно 15 млн [4, с. 119]. У нових туристичних регіонах зазвичай реалізуються проекти будівництва великих готелів, які продукують відходи та забруднення в обсягах, із якими не здатні впоратися місцеві громади. Надмірне споживання туристами енергії, води, палива часто відбирає ці ресурси в корінного населення².

Окрім загальних наслідків впливу на довкілля, туризм спричиняє серйозні зміни в конкретних екосистемах. Найбільш вразливими є дрібні острови, прибережні райони, коралові рифи, гірські райони. Щодо останніх, то занепокоєння їхнім станом та бажання повернути увагу до проблем, привело до проголошення Генеральною Асамблеєю ООН 2002 року роком гір.

Вплив туризму на гірські екосистеми різниться від континенту до континенту, від країни до країни. Наприклад, великою проблемою Альп та інших європейських гір є засилля приватних котеджів, або, як у нас прийнято говорити, – дачних будинків, які разом з автомобільними під’їздами завдають непоправної шкоди рослинному покриву – важливому природному компоненту гірської екосистеми. Така рекреаційна субурбанізація часто здійснюється безконтрольно, без урахування фізико-географічних властивостей місцевості, гідрологічних особливостей, схильності до ерозії, зсувів, лавин. Постає проблема і т.зв. візуального забруднення, спричиненого спотворенням ландшафтів безладною забудовою. Можливо в майбутньому, із зростанням достатку населення України, ця проблема стане актуальною і для нашої держави. Але, поки що, більшу занепокоєність спричиняють готелі, будинки відпочинку, санаторії, табори, які часом, не маючи елементарних очисних споруд, забруднюють гірські річки та сприяють створенню стихійних сміттєзвалищ.

²У країнах з нестачею води готелі іноземних власників мають переваги в її отриманні перед місцевими споживачами. У столиці Єгипту один готель споживає стільки ж електроенергії, скільки її витрачають 3600 домашніх господарств із середніми прибутками. У Непалі та Індійських Гімалаях з місцевим населенням щорічно “змагаються” за паливо 250 тис. мандрівників разом з провідниками. Разом з тим, один турист використовує 6,4 кг дров у день, що рівне денній потребі двох непальських сімей [5, с. 294]. Результатом такого протистояння стало значне зниження меж лісів.

Значної шкоди завдає гірським екосистемам і транспорт. Автомобільні викиди в горах ще більш шкідливі, ніж на рівнині. Причиною тому слугує зменшення вмісту кисню у повітрі з висотою, і відповідно уповільнення процесів окиснення та зростання емісії чадного газу і твердих частинок. Ще складнішою є ситуація в гірських долинах, де розсіювання полутантів затримується, а взимку, в результаті температурної інверсії, утворюється смог. Для боротьби з забрудненням повітря в альпійських країнах наполегливо рекомендують встановлювати каталітичні конвертери на всі автомобілі.

У горах поширені і специфічні види транспорту, наприклад, канатні дороги, фунікулери, витяги, які не тільки псують зовнішній вигляд ландшафтів, а й деструктивно впливають на рослинний та тваринний світ, стають причиною ерозії. Те ж саме можна сказати і про розважальні засоби транспорту: снігоходи та квадроцикли, експлуатація яких безжалісно руйнує рослинний покрив, модифікує схили, створює шумове забруднення.

Справжньою бідною гір є засмічення. Ця проблема гостро стоїть у різних регіонах світу, в т.ч. – Українських Карпатах. Дивно, що туристи охоче піднімають вгору нелегкі вантажі з їжею та напоями, а значно легші залишки та відходи високогірної трапези не зносять до низу³.

Значні кошти витрачаються на організацію експедицій з очищення гір у різних регіонах світу. Зі схилів Монблану влітку 2002 року було зібрано і вивезено 40 т сміття. З метою зменшення кількості бажаючих покоряти і, разом з тим, засмічувати вершини Гімалаїв на початку 1990-х років було ухвалено рішення про зростання оплати дозволу сходження на Еверест з \$ 1 200 до 10 000 з перших дев'яти членів партії плюс \$ 1200 з кожного наступного учасника експедиції [7].

Подібні регулятивні та іншого роду заходи вкрай необхідні для збереження високої якості довкілля. Адаптація в туристичному секторі екологічний чинник стає економічною категорією. Сучасні туристи стають все вибагливішими до якості природного оточення, обираючи для відпочинку благополучні, з екологічного погляду, місця.

Туризм є також потужним чинником соціально-культурного впливу і дуже часто – негативного. У багатьох регіонах наслідком розвитку туризму стало збільшення злочинності, проституції, вживання алкоголю і наркотиків. Пристосування до потреб і очікувань туристів при проведенні релігійних ритуалів, етнічних обрядів, фестивалів призводить до їхньої стандартизації та збіднення. Нехтування туристами місцевих традицій в одязі (короткі спідниці чи шорти в мусульманських країнах), поведінці (відвідування чайхани жінками в середньоазійських країнах), способі життя породжує напругу у стосунках між місцевим населенням і мандрівниками.

Зростання значимості туризму та загострення проблем, пов'язаних з його розвитком, змушують говорити про необхідність змін та пошуку нових векторів розвитку. Це стало причиною численних спроб адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до контексту туризму. Слід зазначити, що перша спроба визначення сталого туризму була зроблена ще у 1988 році Світовою Туристичною Організацією (далі в тексті – СТО). Сталий туризм розглядався як

³Загальний обсяг сміття, залишеного туристами в Австрійських Альпах, становить в 4,5 тис. тонн щорічно [6].

культурної самобутності, основних екологічних процесів, біологічної різноманітності і систем підтримки життя [2].

Значно позвалилися зусилля з розроблення принципів сталого туризму після прийняття “Порядку денного...”. Важливим кроком стало розроблення у 1996 році СТО, Світовою радою з подорожей і туризму та Радою планети Земля власного “Порядку денного на XXI століття у сфері подорожей та індустрії туризму”. Крім цього, протягом 1990-х років була ухвалена ще низка міжнародних документів. Зокрема, Міжнародна конференція з туризму, яка відбулася у Ланшеро (Канарські острови) в 1995 році, ухвалила “Хартію зі сталого туризму”. У квітні 1999 року рішенням Генеральної Асамблеї та Комісії зі сталого розвитку ООН була ухвалена “Міжнародна програма зі сталого розвитку туризму”. У цьому ж році у Сантьяго (Чилі) був ухвалений “Глобальний етичний кодекс туризму”. Все це досить розлогі документи, які так чи інакше розкривають екологічну, економічну та соціальну складову сталого розвитку туризму. “Розвиток туризму, – зазначено у “Хартії зі сталого туризму”, – має бути оснований на критерії сталості. Це означає, що він є екологічно прийнятним на тривалий період часу, економічно життєздатний, а також етично та соціально справедливий і рівноправний щодо місцевих громад” [8].

Закономірно, що в усіх вищезгаданих документах значна увага приділяється взаємозв'язку між природоохоронною діяльністю і сталим туризмом. Адже, зрештою, галузь може розвиватися лише за умови збереження високої якості довкілля. Зокрема, в екологічних принципах сталого розвитку туризму наголос робиться на раціональному використанні ресурсів, яке передбачає мінімізацію і утилізацію відходів, впровадження систем очищення та повторного використання води, матеріалів та технологій із якнайменшим впливом на природне та культурне довкілля, ефективне використання енергії та залучення альтернативних джерел енергії, зменшення шкідливої дії транспорту, активне застосування дружних до довкілля його видів. Акцентується також увага на збереженні біорізноманітності та необхідності обережного поводження із вразливими природними системами.

Серед принципів, які мають забезпечити сталий розвиток туристичних регіонів в економічній площині, виділяють: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м'яких технологій; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі.

У соціальній сфері програмними заходами сталості є: налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму; забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних вигод від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування; повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору; заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій.

Значну увагу у вищезгаданих та низці інших міжнародних документів приділено, поряд із традиційним, розвитку екологічного туризму. Наголошуючи на

значимості цього напрямку туризму, 2002 рік був проголошений Генеральною Асамблеєю ООН роком екотуризму.

Доцільно розмежовувати поняття екологічного та сталого туризму. Терміном екологічний туризм, або екотуризм, позначають лише один із сегментів туристичної сфери діяльності, тоді як принципи сталості розвитку мають бути дієвими для різних видів туристичної діяльності, включаючи як альтернативні, так і традиційні.

Екотуризмом прийнято вважати туризм, що оснований на природних і археологічних ресурсах (мальовничі ландшафти, викопні рештки, території з рідкісними і зникаючими видами рослин) [9, с. XII]. Це й відрізняє його від масового туризму, який спирається на створені людиною атракції – нічні клуби, ресторани, магазини, розважальні парки, готельні та санаторно-курортні комплекси, пляжі тощо.

Деякі автори переконані в тому, що екотуризм має бути ексклюзивно зарезервованим за природним туризмом і лише подорожі до відносно незайманих і незабруднених природних територій (переважно заповідних) зі специфічними природними атракціями (коралові рифи, каньйони, озера, гейзери, карстові печери, зникаючі види тваринного світу) можуть розглядатися як екологічні [5]. Інші вчені вважають за необхідне включати до екотуристичних об'єктів і антропогенні елементи [10, 11]. Такої точки зору, зокрема, дотримується СТО, розглядаючи екотуризм як високовідповідальну щодо довкілля подорож до відносно неторканих природних територій із метою споглядання ландшафтів та милування ними, а також сучасними та історичними культурними цінностями, що трапляються під час подорожі [5, с. 465].

Подібний підхід лежить в основі й іншого визначення, сформульованого американськими вченими, які визначають екотуризм як сегмент туризму, що охоплює подорожі до відносно неторканих і незабруднених територій, які приваблюють до себе як природним царством, так і культурними надбаннями минувшини та сучасності [9, с. XII].

На нашу думку, екологічний туризм це – вид активного відпочинку в межах неторканих і природоохоронних територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями, акцентується увага на зв'язках між природним та соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною та природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості [12].

У будь-якому разі принциповим критерієм віднесення певного виду туристичної діяльності до екотуризму є те, що вона відбувається в природному середовищі. Екотуризм це насамперед природно орієнтований туризм. Та все ж для розуміння сутності екотуризму важливо акцентувати увагу не лише на виді рекреаційної діяльності, а й на характері впливу туризму на довкілля та ступені відповідальності як туристів, так і організаторів туристичної діяльності щодо збереження навколишнього середовища.

Вище згадано лише деякі найзагальніші характеристики екотуризму, які при детальнішому розгляді набувають такого вигляду:

- 1) екотуристичними є всі природно орієнтовані форми туризму, в яких основою туристської мотивації є огляд та пізнання природних об'єктів, а разом з тим, – знайомство з традиційною культурою місцевих громад;

- 2) мінімізація негативного впливу на природне та соціокультурне середовище шляхом регулювання кількості туристів, їхньої поведінки, регламентації видів рекреаційної діяльності, обмеження застосування моторизованих засобів пересування;

- 3) поширення освітньої та роз'яснювальної природоохоронної інформації, яке здійснюється гідами як серед туристів, так і серед місцевого населення;
- 4) фінансова підтримка природоохоронних заходів, дослідницьких робіт за рахунок коштів, одержаних від екотуристичної діяльності на цій території;
- 5) вигідність розвитку екотуризму для місцевої громади, яка забезпечується можливістю працевлаштування (гіди, егері, готельний персонал, водії) та використанням отриманих прибутків на здійснення місцевих проектів з будівництва шкіл, медичних закладів, водозабезпечення тощо;
- 6) повага до місцевої культури та прав людини.

Екологічний туризм не є абсолютно новим явищем у туристичній сфері. Природоохоронний рух швидше активізував, а не породив екологічний туризм і зробив його пріоритетним напрямком сталого розвитку туризму.

Зародження екотуризму, очевидно, слід пов'язувати з утворенням перших природоохоронних територій. Йосеміт був переданий президентом США Лінкольном штату Каліфорнія 30 червня 1864 року як державний парк "для загального відвідування, користування та рекреації". А в одному з документів служби національних парків США початку ХХ ст. прозвучала ідея, співзвучна з головним принципом концепції сталого розвитку: "...національні парки мають бути збережені в абсолютно неторканому вигляді для використання майбутніми поколіннями так само, як і сучасною генерацією..." [13, с. 21]. Головна проблема сталості, яка полягає у пошуку збалансованої форми розвитку, що дає змогу зберігати довкілля і водночас допускає його експлуатацію для забезпечення економічного зростання, є досить актуальною і щодо розвитку туризму на природоохоронних територіях.

Система природоохоронних територій світу включає майже 30 350 об'єктів площею 13 232 275 км² [14, с. 7]. Найбільш поширеною формою організації природоохоронних територій є національні парки, які займають 5% території суші. Найвищий показник частки природоохоронних територій у загальній площі країни мають Норвегія, Танзанія, Зімбабве, де він перевищує 10%. Абсолютним світовим рекордсменом у цій справі є Коста-Ріка, де 25% території країни має природоохоронний статус [5, с. 438].

Україна станом на 2000 рік мала 11 національних парків, частка яких у площі країни становила трохи більше відсотка. Площа всіх природоохоронних територій становить близько 4%. Це дуже далеко від показника 12%, рекомендованого Всесвітньою комісією з навколишнього середовища, як передумови сталого розвитку та охорони екологічної різноманітності і збереження генетичного фонду.

Вже із заснуванням перших природоохоронних територій та заохоченні населення до їхнього відвідання було закладене протиріччя, що невирішене і до сьогодні: намагання зберегти унікальні ландшафти в незайманому вигляді і водночас розвивати туризм, а отже, приваблювати відвідувачів до територій, що потребують охорони та збереження. Заохочуючи подорожі до неторканих місць, туризм може спричинити їхню деградацію, а то й повну руйнацію. Є небезпека, що в намаганні наблизитися до них та пізнати, може бути пошкоджено те, що початково розглядалося як таке, що потребує охорони.

Безперечно, впливу відвідувачів не уникнути. Питання в тому, як його мінімізувати. Цілком зрозумілим є те, що недостатньо лише закликати їх не брати з собою із подорожі нічого, крім світлин на пам'ять, та не залишати нічого, окрім своїх слідів від ніг. Політика невтручання в діяльність парків є неприйнятною. Необхідним є чітке планування, менеджмент, регулятивні заходи.

Важливим регулюючим заходом розвитку рекреації і туризму на території парків є їхнє функціональне зонування. Це дає змогу уникнути конфліктів між несумісними видами діяльності при просторовому використанні парку та створити симбіозні зв'язки парку із туризмом та рекреацією. Національні парки різняться між собою за принципами зонування та набором зон. Міжнародний союз охорони природи рекомендує у національних парках виділяти такі зони: зону суворої охорони, зону неторканих територій, зону "керованої охорони" та туристично-адміністративну зону. У національних парках України виділяють заповідну зону, зону регульованої рекреації, зону стаціонарної рекреації та господарську зону [14, с. 64].

Найбільш поширеним методом зменшення тиску на природні системи національних парків є регулювання кількості відвідувачів, дотримання лімітів на пересування моторизованими засобами транспорту. Обмеження кількості відвідувачів практикується у світовій туристичній індустрії не тільки на території природних, а й урбаністичних та історичних об'єктів. Наприклад, у Венеції з весни 1987 року обмежується число туристів до 50 000 та кількість туристичних автобусів до 200 в день. Здійснення цього рішення зіштовхується зі значним невдоволенням представників туристичного бізнесу, які вважають цю цифру занадто обмежувальною. У деяких країнах поряд із обмеженням кількості відвідувачів впроваджується висока плата за перебування на території природоохоронних об'єктів та країни загалом. Так, уряд Бутану змушує іноземних візитерів, щорічна кількість яких законодавчо обмежується 5 тис., тратити мінімум \$ 200 за день, певний відсоток яких іде на природоохоронні заходи [5, с. 405].

Регулювання чисельності відвідувачів може здійснюватись шляхом впровадження заходів із розсосередження кількості туристів у часі: з вихідних на робочі дні, з літніх місяців на міжсезоння. Такими заходами можуть бути відмінності в ціні на вхідні квитки, на обмеження в пересуванні моторизованим транспортом тощо.

Зменшення кількості відвідувачів до найбільш популярних парків інколи досягається більш оригінальними способами. Поблизу національного парку облаштовують комфортні умови відпочинку (готелі, тенісні корти, басейни, бари, ресторани), а також організують демонстрацію на великих екранах фільмів про природу парку. Для деяких туристів це слугує хорошим фоном для звичного комфортного відпочинку і знімає необхідність відвідування самого парку, що вимагає додаткових зусиль та напруження. Такі неординарні, але виправдані з точки зору збереження довкілля методи практикуються, зокрема, поблизу Grand Canyon National Park (Arizona) [5, с. 443].

Практичний екотуризм виробив і інші шляхи мінімізації впливу на довкілля через контроль за видами рекреаційної діяльності, застосування дружніх до оточуючого середовища джерел енергії (сонячна, вітрова тощо), матеріалів для будівельних конструкцій, немоторизованих транспортних засобів, прокладання туристичних стежок, спорудження оглядових майданчиків, накладання заборони на відвідування найбільш уразливих місць.

Цікавим та вартим вивчення і наслідування є досвід створення приватних природних резерватів, які відіграють важливу роль у розвитку екотуризму, забезпечуючи туристів туристичною інфраструктурою, зокрема, житлом та харчуванням за межами державних парків, а місцевих жителів – роботою. Приватні резервати зазвичай розміщують поблизу державних природоохоронних об'єктів,

вони доповнюють урядові зусилля із збереження довкілля, створюючи своєрідну буферну зону для екосистем національних парків, захищаючи їх від негативного впливу лісозаготівлі, сільського господарства, браконьєрства тощо, тим самим сприяючи збереженню біорізноманіття.

У таких резерватах можна займатись або винятково екотуристичною та освітньо-дослідницькою діяльністю, або поєднувати з цим ековиробничу діяльність, засновуючи екотуристичні ферми з розведення місцевих чи екзотичних тварин або вирощуючи такі ж рослини. Деякі екопідприємства займаються як продажем своєї продукції, так і організацією екскурсій, деякі – лише останнім.

Із рослинних найбільш поширеними є квіткові ферми, де екзотичні квіти висівають на великих площах. Подібно до парків, вони відкриті для відвідувачів⁴.

Перелік тварин, яких вирощують на екофермах, найрізноманітніший. Розведення ігуан, м'ясо і яйця яких споживають як делікатес, практикується в Коста-Ріці та Панамі. Продуктивність таких ферм значно вища, аніж тих, де займаються розведенням великої рогатої худоби. М'ясо бізонів, яких розводять у західних штатах США та індіанських землях, користується популярністю завдяки доброму смаку, значному вмісту протеїну та низькому холестерину. В інших країнах на екофермах розводять черепах, антилоп, хутрових звірів, крокодилів, змії, страусів. Останніх почали розводити і в Україні (поблизу Вінниці), а антилоп, жирне молоко яких має цінні лікувальні властивості, успішно розводять в Асканії-Новій.

Існує і досвід вирощування комах, особливо метеликів. Цим займаються в Папуа-Новій Гвінеї, де розводять тропічних метеликів із великими яскравими крилами, розмах яких досягає 30 см. Деякі селяни заробляють на цьому \$ 1 200 щорічно, тоді як для їхньої місцевості традиційними є \$ 50.

Слід зазначити, що екологи неоднозначно ставляться до функціонування таких екологічних ферм. Серед проблем, що їх непокоять, є й такі: важко передбачувани наслідки гібридизації, можливість витіснення корінних видів, поширення хвороб у дикій природі в разі втечі хворих тварин і т. п.

Накопичуючи як позитивний, так і негативний досвід, екотуризм набув значного поширення впродовж трьох останніх десятиліть. Нині він є найбільш динамічною частиною світового туризму. Згідно з даними Світового ресурсного інституту, кількість туристів загалом зростає на 4% в рік, тоді як екотуристів – на 10% [5, с. 467].

Та все ж не слід зводити перехід туристичної індустрії на принципи сталості лише до розвитку екотуризму чи інших видів альтернативного туризму. Таке розуміння сталості туристичної сфери є вузьким і навіть шкідливим, тому що породжує думку про те, що лише альтернативні види туризму на кшталт екотуризму мають жорсткі стандарти і принципи щодо впливу на природне та соціальне

⁴На карибському узбережжі Коста-Ріки знаходиться квіткова ферма площею 117 га, де працює 150 робітників. Щоденно з цієї ферми до Європи та Північної Америки відправляють квітів на суму \$ 30 000 [5, с. 483].

довкілля, а традиційному туризму дозволено і далі чинити негативний вплив. Слід шукати можливості впровадження принципів сталості в усі види туризму.

Звичайно, поєднати цей пошук з намаганням примножити прибутки – справа непроста. Та все ж індустрія туризму зробила чимало позитивного, щоб стати більш екологічно і соціально відповідальною. Можна навести низку прикладів інтеграції екологічних технологій у туристичну галузь.

Деякі з них пов'язані зі збереженням води, зокрема, шляхом пропозиції клієнтам готелів не міняти щодня рушники і постільну білизну. Це дає можливість заощадити в середньому 114 л води на кожен номер. Крім того, зберігається енергія та мийні засоби [4, с. 129]. Електроенергію можна економити за рахунок переходу до енергоефективних ламп, впровадження пластикових карток як ключів до електронних замків кімнат, здатних при виході відключити приміщення від струму або випадково невимкнений прилад не витрачав енергію. Готельні номери оздоблюються матеріалами, придатними до вторинного перероблення.

Екологізація круїзного бізнесу відбувається шляхом обладнання кораблів системами очищення води та печами для спалювання відходів, часом з'єднаними з генераторами, що дає змогу використовувати енергію від спалювання.

З метою заохочення ведення бізнесу у більш екологічно відповідальний спосіб різні міжнародні організації запроваджують премії та програми сертифікації, які видають спеціальні посвідчення компаніям чи районам, що ведуть екологічно або соціально сприятливу діяльність, тим самим підвищуючи їхній престиж. Премії надають за новаторські і творчі ідеї⁵.

Все більшого поширення та популярності набувають програми сертифікації та екологічного маркування, в яких туристичні об'єкти і заклади беруть участь на добровільних засадах. Кількість таких програм збільшується і часом важко оцінити їхню ефективність, але все ж цей процес спонукає туристичну індустрію розвивати дружні до довкілля послуги⁶.

Отже, туристичною індустрією зроблено певні кроки на шляху реалізації "Порядку денного на XXI століття у сфері подорожей та індустрії туризму". Хоча належить ще зробити дуже багато. Для дальшого успішного впровадження принципів сталості у розвиток туризму необхідна консолідація зусиль всіх зацікавлених сторін на всіх рівнях, урахування інтересів всіх груп, включаючи місцеві громади, туристів, представників туристичного бізнесу тощо. Незаперечно важливою є роль урядів, оскільки вони покликані розробити стратегічну основу планування розвитку індустрії туризму з урахуванням принципів сталості, забезпечити вивчення

⁵Оригінальною ідеєю стало облаштування садової шкільки на даху готелю "Інтерконтиненталь" у Сідней (Австралія), де вирощують саджанці для потреб озеленення. Не менш цікавим стало обладнання готелю "Клуб Альда" в Туреччині новою системою подачі біологічно очищеної води для поливання газонів та зелених насаджень. Це дало змогу зменшити обсяги використовуваної води на 55% і заощадити \$ 35,5 тис. на рік [15]. Нехай ці зміни були спричинені не стільки шляхетними намірами реалізації концепції сталого розвитку, скільки фінансовими міркуваннями, але все ж головне – результат – зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

⁶Наприклад, програма "European Blue Flag Campaign" надає екологічне маркування пляжам та пристаням за високі екологічні стандарти та умови санітарії і безпеки. Програма реалізується міжнародним неприбутковим "Фондом екологічної освіти" і поширена у 21 країні Європи. Програма ECOTEL, що вже сертифікувала близько 40 готелів, присвоює їм від нуля до п'яти "глобусів" за виконання взятих зобов'язань у справі поводження з відходами, енергоефективності, водозабезпечення тощо. Засновники проекту (консалтингова група з туризму HVS International) може здійснювати інспекційні перевірки в будь-який час [4, с. 132].

рекреаційної ємності території, зніціювати розроблення систем сертифікації, показників стійкого розвитку з метою контролю за наслідками туристичної діяльності з соціальної, екологічної та економічної точок зору. Особливо актуально це звучить для України, країни з колосальним туристично-рекреаційним потенціалом, яка покладає великі надії на туристичний сектор економіки. Україна

власне лише формує сучасну інфраструктуру і має своєрідну перевагу – відразу розвивати туристичну індустрію на засадах сталості.

Звичайно, сталий туризм, з повним дотриманням принципів гармонійного розвитку, є складним для досягнення мети, але водночас він є ідеалом, орієнтиром, до якого слід прагнути. У цьому привабливість і життєздатність концепції сталого розвитку.

1. Програма дій “Порядок денний на ХХІ століття” / Перекл. з англ.: ВГО “Україна. Порядок денний на ХХІ століття”. К., 2000.
2. Туризм и устойчивое развитие: Доклад Генер. секр. // Сессия (7; 1999). Нью-Йорк, 1999.
3. *Gossiling S.* Tourism – Sustainable Development Option? // *Environmental Conservation*, 2000. Vol. 27.N 3.
4. *Месні Л.* Зміна орієнтирів міжнародного туризму // *Стан світу 2002*. К., 2002.
5. *Mieczkowski Z.* Environmental Issues of Tourism and Recreation. Lanham, MD: University Press of America, 1995.
6. *Time*, 10 September 1984.
7. *Time*, 7 October 1991.
8. <http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/charter.html>.
9. *Kluster J.* Ecotourism and recourse conservation: a collect of papers from 2nd International Symposium: Ecotourism and resource Conservation, November 1990 / compiled by Jon A. Kluster, 1991.
10. *Butler R. W.* Tourism, Environment, and Sustainable Development. *Environmental Conservation*, 1991.
11. *Hana Ayala.* Resort Ecotourism: a Paradigm for the 21st Century. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 1996. Vol. 37. N 5.
12. *Смаль В.В., Смаль І.В.* Світовий досвід розвитку екологічного туризму // *Укр. геогр. ж-л.* 2003. №4.
13. *Michael H.* Historical antecedents of sustainable development and ecotourism: new labels on old bottles // *Sustainable Tourism: A Geographical Perspective.* – Addison Weesley Longman Limited, 1998.
14. *Кукурудза М. М.* Менеджмент національних парків: Навч. пос. Львів, 2003.
15. www.ihei.org.

TOURISM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT**V. Smal, I. Smal**

*Mykola Gogol State Pedagogical University of Nizhyn,
Kropyvnyans'kogo str., 2, Nizhyn 16600 Ukraine*

In this article we examine peculiarities and advantages of tourism industry development in the context of the conception of sustainable development. Examples of practical introduction of sustainable development principles in tourism industry in different regions of the world are provided. The article show economical and social expediency of application of ecotourism technologies for tourism industry development, conservation of natural resource and improvement of ecological culture all the participants of tourism activity.

Key words: sustainable development, sustainable tourism, ecotourism, tourism industry, national park.

Стаття надійшла до редколегії 5.05.2005

Прийнята до друку 21.09.2005